

DEMOGRAFICKÉ ZMĚNY A JEJICH ÚZEMNÍ SOUVISLOSTI, POSILOVÁNÍ ČI OSLABOVÁNÍ MĚST, SUBURBÁNNÍ ROZVOJ A JEHO DIFERENCOVANÁ DYNAMIKA

Jan Müller

Demografické změny v terminologii územního plánování zahrnují většinou vývoj celkových počtů obyvatel (demografických rámců rozvoje), stručný komentář k vývoji počtu obyvatel přirozenou měnou a migrací a jejich dopad do změn věkového složení obyvatel (zejména stárnutí obyvatel). Hlavním předmětem zájmu je podrobnější rozmístění obyvatel z hlediska struktury osídlení (obcí a skupin obcí), koncentrace do určitých prostorů a vylidňování prostorů jiných.

Demografické rámce ČR

Demografický vývoj je v území relativně stabilním jevem. Během 20 let má každý obyvatel z hlediska demografie pouze tři možnosti: zemřít, vystěhovat se mimo řešené území nebo zestárnout o dvacet let.

Z hlediska přirozené měny obyvatel se výrazně projevují zejména dva základní faktory: střídání silných a slabých ročníků vstupujících do období plodnosti a intenzita této plodnosti. V posledních dvaceti letech pokračovalo toto střídání, jehož počátek leží v období 1. světové války, kdy muži byli na frontě a porodnost výrazně klesla. Slabé ročníky narozené za 1. světové války byly hlavní příčinou slabých ročníků třicátých let, o generaci později šedesátých let a o další generaci osmdesátých let. Reakcí na to byly pak silné ročníky narozené ve dvacátých letech, po 2. světové válce, v sedmdesátých letech a nyní. Zvláštním fenoménem jsou tzv. „Husákovy děti“ – termín, který nemám rád, ale je potřeba rozumět jeho věcné podstatě. Ta spočívá právě v té skutečnosti, že počátkem 70. let, kdy do období plodnosti začaly vstupovat velmi silné poválečné ročníky, přijal normalizační režim, vyburcovaný velmi nízkou porodností konce 60. let (danou ovšem především existencí slabých válečných ročníků), tzv. propopulační opatření. Jejich výsledkem bylo zčásti zvýšení

plodnosti, z větší části však pouze časový posun a kumulace počtu narozených do kratšího časového úseku kolem poloviny 70. let, tato kumulace pak působila této generaci dlouhodobě problémy.

Tyto skutečnosti je třeba chápat pro porozumění demografickému vývoji období 1989–2009. Po roce 1989 se výrazně změnilo demografické chování zejména mladých obyvatel. Místo předchozí snahy uzavřít co nejdříve sňatek, mít co nejdříve jedno nebo případně dvě děti a získat tak nárok na byt, nastoupila nová snaha cestovat, studovat a tím odkládat sňatek a rození dětí. Výsledkem byla velmi slabá porodnost 90. let (kombinace slabých ročníků, nízké plodnosti a odkládání rození dětí) a stále ještě dosti slabá porodnost první poloviny nultých let 21. století (kombinace sice silných ročníků, ale nízké plodnosti a stále ještě odkládání rození dětí). Ke konci tohoto období však začal působit faktor biologických hodin, kdy příslušnice silných ročníků už nemohly kvůli věku dále odkládat plodnost, a proto zejména roky 2007 a 2008 zaznamenaly velmi výrazný nárůst počtu narozených.

Kromě porodnosti se na vývoji celkových počtů obyvatel podílí ještě úmrtnost a migrace. Celkovou bilanci uvádí přehledná tabulka (Tabulka 1).

Rok	Počet		Přírůstek (úbytek) počtu obyvatel			Počet obyvatel k 31. 12.
	narozených	zemřelých	přirozenou měnou	migrací	celkem	
1991	129 354	124 290	5 064	2 877	7 941	10 312 548
1992	121 705	120 337	1 368	11 781	13 149	10 325 697
1993	121 025	118 185	2 840	5 476	8 316	10 334 013
1994	106 579	117 373	-10 794	9 942	-852	10 333 161
1995	96 097	117 913	-21 816	9 999	-11 817	10 321 344
1996	90 446	112 782	-22 336	10 129	-12 207	10 309 137
1997	90 657	112 744	-22 087	12 075	-10 012	10 299 125
1998	90 535	109 527	-18 992	9 488	-9 504	10 289 621
1999	89 471	109 768	-20 297	8 774	-11 523	10 278 098
2000	90 910	109 001	-18 091	6 539	-11 552	10 266 546
2001	90 715	107 755	-17 040	-8 551	-25 591	10 206 436
2002	92 786	108 243	-15 457	12 290	-3 167	10 203 269
2003	93 685	111 288	-17 603	25 789	8 186	10 211 455
2004	97 664	107 177	-9 513	18 635	9 122	10 220 577
2005	102 211	107 938	-5 727	36 229	30 502	10 251 079
2006	105 831	104 441	1 390	34 720	36 110	10 287 189
2007	114 632	104 636	9 996	83 945	93 941	10 381 130
2008	119 570	104 948	14 622	71 790	86 412	10 467 542

Tabulka 1

Vývoj úmrtnosti nepředstavuje žádné dramatické změny, za období 1991–2008 můžeme konstatovat stálé zlepšování celkového ukazatele úmrtnosti.

Migrace téměř po celé období 1991–2006 byla mírně zisková, v posledních dvou letech došlo k velkému nárůstu. Počet obyvatel ČR podle údajů ČSÚ dosáhl k 31. 12. 2008 celkem 10 467 542 obyvatel, což je dosud nejvyšší počet obyvatel v historii.

Roky 2007 a 2008 zaznamenaly přírůstky přirozenou měnou i migrací v takovém rozsahu, který se už zřejmě nebude opakovat. Budoucí vývoj není předmětem tohoto příspěvku, stačí tedy konstatovat, že jak porodnost, tak migrace již v roce 2009 budou značně nižší a do budoucna se obecně počítá s nepříznivou situací v porodnosti a se stárnutím obyvatel. Pokud se týče budoucí migrace, zřejmě lze velmi těžko zodpovědně kvantifikovat její budoucí rozsah, to by byl námět na samostatnou studii.

Základní trendy rozmístění obyvatelstva v rámci ČR

Vývoj počtu obyvatel jednotlivých regionů, obcí a skupin obcí je kombinací celostátních demografických faktorů a dále konkrétních změn v podmínkách jednotlivých územních jednotek, ze kterých je ale možné vyčíst určité zákonitosti, určité trendy a změny trendů.

Pro charakteristiku těchto změn je vhodné velmi stručně charakterizovat trendy rozmístění obyvatelstva před rokem 1989, zejména z hlediska toho, jak a proč došlo ke změnám. Základní trendy v předchozím období byly:

- a) Koncentrace obyvatel do preferovaných regionů (zejména severní Čechy, Ostravsko) – veškeré problémy těchto území byly z velké části řešeny další lokalizací investic a bytové výstavby do nich.

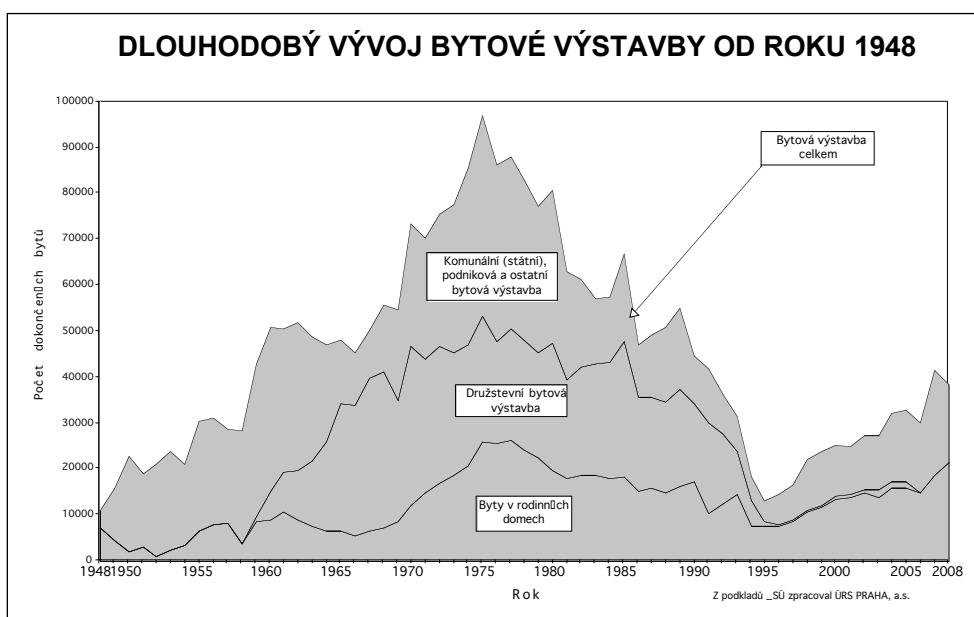
- b) Snaha o nivelizaci mezi okresy – venkovské okresy byly industrializovány, do okresních měst z roku 1960 byly umísťovány významné výrobní závody, pro jejich zaměstnance se stavěla panelová sídliště. Dodnes jsou důsledky této politiky patrné např. na sídelní struktuře kraje Vysočina, kde okresní města Havlíčkův Brod, Žďár nad Sázavou, Třebíč a částečně i Pelhřimov představují významná regionální centra kraje, ve srovnání s nimiž si krajské město Jihlava teprve v poslední době získává významnější pozici.
- c) Výrazná diferenciací uvnitř okresů – výrazná podpora pracovních příležitostí v okresních, případně několika dalších městech uvnitř jednotlivých okresů vedla k vyliďování venkova. Hlavním nástrojem k tomu byla tzv. KBV (komplexní bytová výstavba) – výstavba většinou panelových sídlišť ve vybraných městech.

Po roce 1989 tyto faktory zanikly a začaly působit nové:

- a) Vliv západových gradientů – rozvoj probíhá zejména v územích, které mají menší vzdálenost vůči vyspělejšímu území za hranicemi ČR, tj. zejména vůči Německu (hlavně jeho bývalé západní části) a částečně Rakousku.
- b) Vliv schopnosti jednotlivých území a měst se vyrovnat se změnou ekonomiky a společenských poměrů, jejich konkurenceschopnost, ale i míra zátěží problémy z minulosti – to je ovšem velmi individuální záležitost, kterou nelze hromadně kvantifikovat.
- c) Změna vztahu mezi městy a venkovem, která se projevila jednak obrácením tradičního migračního vztahu mezi městy a venkovem, jednak rozvojem suburbanizace.

Vliv bytové výstavby na rozmístění obyvatelstva

Klíčovým faktorem pro rozmístění obyvatelstva je rozsah a rozmístění bytové výstavby. Známy graf, prodloužený až do roku 2008, ukazuje rozsah bytové výstavby od roku 1948.

Graf 1

Pro charakterizování kvantitativních rámců bytové výstavby je uvedena tabulka s uvedením počtu dokončených bytů (absolutně a na 1 000 obyvatel) ve vybraných letech:

Rok	Počet bytů	
	abs.	na 1 000 obyvatel
1975 (maximum)	97 104	9,65
1989	55 073	5,31
1990	44 594	4,30
1995 (minimum)	12 998	1,26
2005	32 863	3,21
2006	30 190	2,94
2007	41 649	4,03
2008	38 380	3,68

Tabulka 2

Bytová výstavba dosáhla svého maxima v roce 1975, kdy bylo dokončeno téměř 100 tisíc bytů. Pak nastal postupný pokles, s objemy cca 55 tis. bytů v roce 1989 a 44,5 tis. bytů v roce 1990 a s následujícím propadem až na 13 tis. bytů v roce 1995. Od toho roku rozsah bytové výstavby postupně stoupá až k 41,6 tis. v roce 2007. Pro rok 2008 se očekávalo, že se dokončí stejný počet bytů jako v roce 1990 (44,5 tis.). Zpomalení ekonomiky ke konci roku 2008 způsobilo propad vůči předpokladu o cca 6 tis. bytů – na 38,4 tis., z grafu 1 je patrné, že se na tomto poklesu podílely byty v bytových domech, nikoliv v rodinných domech.

V tabulce je uvedena také intenzita bytové výstavby, tj. počet dokončených bytů na 1 000 obyvatel středního stavu průměrně ročně: jedná se samozřejmě o republikové průměry,

zakrývající obrovské rozdíly mezi obcemi. Přesto je zajímavé uvést, že analýza intenzity bytové výstavby 1997–2008 za jednotlivé obce ukázala, že hranice cca 2,75 až 3,00 bytů na 1 000 obyvatel jsou přibližnou hranicí intenzity, která je nezbytná k zajištění toho, aby počet obyvatel obce neklesal.

Pro rozmístění obyvatel je ovšem důležité, do kterých území a obcí byla bytová výstavba rozmístěna. Do roku 1989 bylo toto rozmístění součástí plánované ekonomiky, potom se stalo záležitostí investorů. Určitou část výstavby, zejména rodinných domů, tvořila vždy aktivita stavebníků na základě místních potřeb. Rozmístění bytové výstavby z hlediska základního členění měst a obcí ukazuje tabulka 3. Města s více než 10 tis. obyvateli k 31. 12. 2008, mezi která je přidáno okresní město Semily, jsou rozdělena na Prahu, krajská města, okresní města a ostatní města s 10 tis. a více obyvateli. Ostatní obce jsou rozděleny na tři skupiny do 2 tis. obyvatel, s 2–5 tis. obyvateli a s 5–10 tis. obyvateli.

Tabulka uvádí, čistě kvůli srovnatelnosti, podíl na obyvatelstvu na začátku a na konci období. Důležité jsou ale podíly na nové bytové výstavbě v různých časových úsecích. Vzhledem k tomu, že data pocházejí ze dvou odlišných zdrojů – ze sčítání lidu 1961 až 2001 a z průběžné statistiky dokončených bytů 1997–2008, časové úseky se částečně překrývají, ale lépe tak vyjadřují dynamiku změn.

Před rokem 1989 bylo do měst nad 10 tis. obyvatel směřováno 60–70 % bytové výstavby, po roce 1989 je to 45–50 %, přestože v nich žije 53 % obyvatel. Největší propad v podílu zaznamenala okresní města. Zajímavý je vývoj Prahy, která v posledních letech zažívá značný rozvoj bytové výstavby. Podíl bytové výstavby do menších měst a obcí naproti tomu výrazně vzrostl, největší nárůst bytové výstavby zaznamenaly obce do 2 tis. obyvatel.

Skupina obcí	Podíl obyvatel 1961	Podíl na bytové výstavbě							Podíl obyvatel 2009
		1961–1970	1971–1980	1981–1991	1991–2001	1997–2000	2001–2004	2005–2008	
Hlavní město Praha	11,8	10,9	10,1	15,4	11,0	15,1	15,7	19,2	11,8
Krajská města	13,5	21,6	18,3	19,6	12,9	13,4	12,5	15,2	15,3
Okresní města	12,8	21,8	20,9	23,1	14,5	12,2	9,9	8,7	16,3
Další města 10 tis. obyv.	7,9	13,5	11,0	11,5	9,2	8,4	6,9	6,3	9,9
Vybraná města celkem	46,1	67,8	60,3	69,6	47,6	49,1	45,1	49,4	53,3
Ostatní obce celkem	53,9	32,2	39,7	30,4	52,4	50,9	54,9	50,6	46,7
obce s 5–10 tis. obyv.	8,4	8,5	9,9	7,9	10,6	10,6	10,8	9,2	9,2
obce s 2–5 tis. obyv.	11,5	8,2	10,0	8,2	13,2	14,2	14,7	12,2	11,3
obce do 2 tis. obyv.	34,1	15,5	19,9	14,4	28,7	26,2	29,5	29,2	26,3

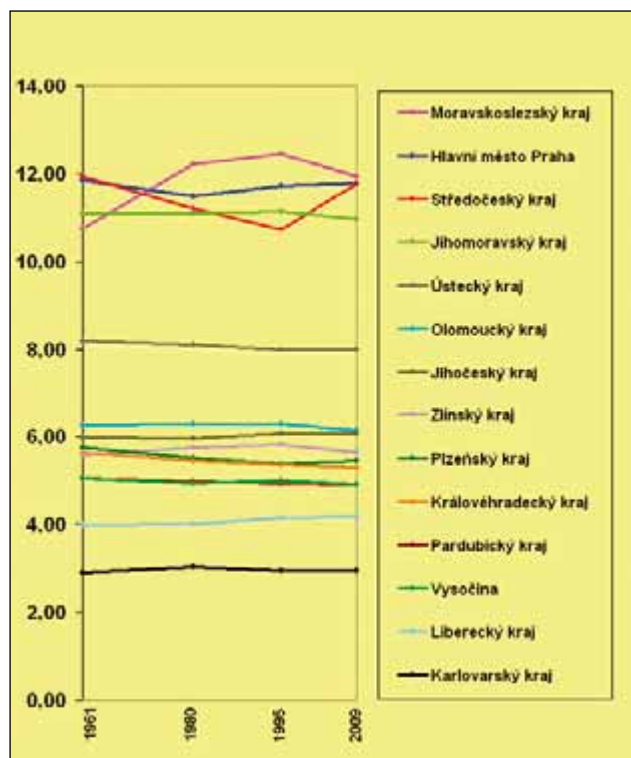
Tabulka 3

Kraj	Indexy vývoje			Podíly na počtu obyvatel			
	1961–80	1980–95	1995–08	1961	1980	1995	2008
Hlavní město Praha	104,3	102,3	101,9	11,84	11,49	11,72	11,78
Středočeský kraj	100,8	96,1	111,2	11,93	11,19	10,72	11,76
Jihočeský kraj	106,9	102,2	101,5	5,99	5,96	6,07	6,08
Plzeňský kraj	103,3	97,8	102,6	5,75	5,52	5,38	5,44
Karlovarský kraj	111,9	97,8	101,1	2,91	3,03	2,96	2,95
Ústecký kraj	106,4	99,1	101,3	8,18	8,09	7,99	7,99
Liberecký kraj	107,7	104,3	101,9	3,99	4,00	4,16	4,18
Královéhradecký kraj	103,8	98,7	100,1	5,65	5,45	5,37	5,30
Pardubický kraj	106,1	99,5	101,0	5,05	4,98	4,94	4,92
Vysočina	105,8	101,3	100,0	5,03	4,94	5,00	4,92
Jihomoravský kraj	107,5	100,6	99,9	11,10	11,10	11,13	10,96
Olomoucký kraj	108,0	100,3	98,7	6,27	6,30	6,30	6,13
Zlínský kraj	111,0	101,6	98,5	5,57	5,75	5,82	5,65
Moravskoslezský kraj	122,2	102,2	97,3	10,75	12,21	12,44	11,94

Tabulka 4

Změny v rozmístění obyvatel na úrovni krajů

Výše zmíněné trendy v rozmístění obyvatel po roce 1990 (1995) se v regionálním rozměru projevují snižováním podílu obyvatel východních krajů (Moravy), zvyšováním podílu obyvatel všech západních krajů (Čechy), výrazným nárůstem Středočeského kraje a obnovením růstu podílu Prahy (Tabulka 4).

Tabulka uvádí indexy vývoje počtu obyvatel za období 1961–1980, 1980–1995, 1995–2008 a podíly krajů na ČR v okrajových letech těchto období. Zvláště patrný je vývoj v období 1995–2008, kdy opravdu všechny české kraje mají přírůstek, kdežto všechny moravské mají úbytek (nejvýraznější úbytek má nejvýchodnější kraj – Moravskoslezský). Středočeský kraj zaznamenal přírůstek 11 % za 13 let, samozřejmě díky suburbanizaci.

Nejzákladnější změnou v rozmístění obyvatelstva po roce 1990 (resp. 1995) je ale obrácení migračního vztahu mezi městy a venkovem. Od doby počátků urbanizace se neustále zvyšoval počet obyvatel ve městech a snižoval se tak počet obyvatel ve venkovských sídlech – to je ostatně jeden z hlavních rysů urbanizace. Samozřejmě, když se mluví o městech a venkovu, je třeba se zabývat otázkou, která města a jak vymezená vstupují do hodnocení.

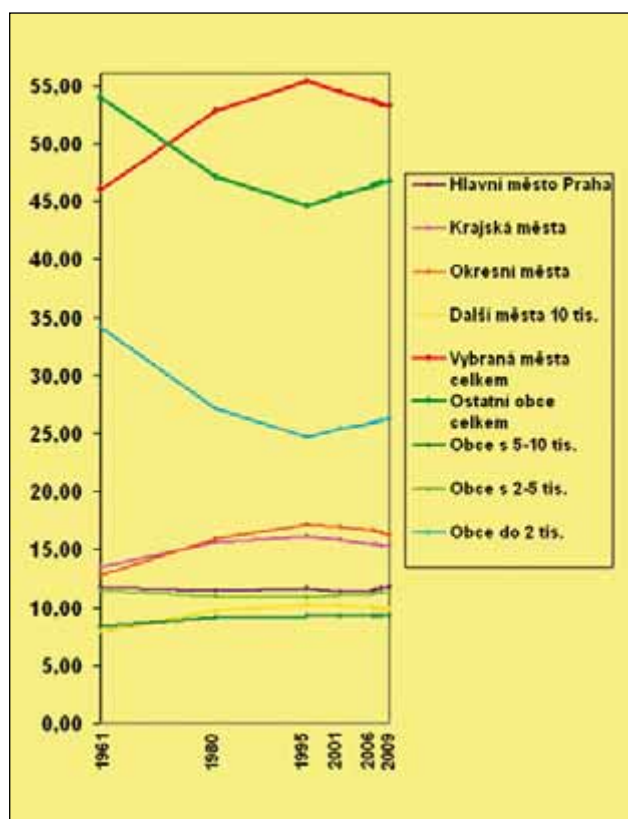
Druhým hlavní rysem urbanizace je totiž šíření městského stylu života do okolí, tj. i když počet obyvatel měst v administrativním vymezení klesá, neznamená to, že klesá také počet městského obyvatelstva, protože při hodnocení urbanizace je třeba hodnotit vývoj obyvatel v městských prostorech celkem, tj. včetně suburbanizovaných území kolem měst.

Z hlediska územního plánování a urbanismus je ovšem velký rozdíl, zda městské obyvatelstvo přibývá ve městech nebo v příměstském venkově, takže hodnocení z hlediska formálního členění na městské a venkovské obce má stále svůj význam.

Pro prezentaci tohoto hodnocení byly obce ČR v tabulce rozděleny na 7 stejných skupin jako při hodnocení bytové výstavby: hlavní město Praha, krajská města, další okresní

Města, obce	Počet obyvatel 1. 1. 2009	Indexy vývoje			Podíly na počtu obyvatel							
		1961–1980	1980–1995	1995–2008	1961	1980	1995	2001	1. 1. 2006	1. 1. 2007	1. 1. 2008	1. 1. 2009
Hlavní město Praha	1 233 211	104,3	102,3	101,9	11,84	11,49	11,72	11,43	11,53	11,55	11,68	11,78
Krajská města	1 601 995	124,5	103,7	95,9	13,52	15,65	16,19	15,88	15,49	15,44	15,35	15,30
Okresní města	1 704 741	134,1	107,7	96,2	12,82	15,99	17,18	16,97	16,62	16,54	16,42	16,29
Další města 10 tis.	1 034 256	133,1	105,9	97,2	7,88	9,76	10,30	10,19	10,06	10,00	9,94	9,88
Vybraná města celkem	5 574 203	123,5	105,0	97,5	46,06	52,89	55,39	54,47	53,70	53,53	53,39	53,25
Ostatní obce celkem	4 893 339	93,9	95,0	106,3	53,94	47,11	44,61	45,53	46,30	46,47	46,61	46,75
Obce s 5–10 tis.	964 895	116,5	101,4	101,6	8,39	9,10	9,20	9,22	9,26	9,26	9,24	9,22
Obce s 2–5 tis.	1 184 204	102,6	99,1	105,8	11,50	10,97	10,84	11,04	11,23	11,27	11,29	11,31
Obce do 2 tis.	2 753 159	85,5	91,2	108,2	34,12	27,12	24,66	25,36	25,91	26,04	26,16	26,30

Tabulka 5

města, další města s více než 10 tis. obyvateli a ostatní obce (včetně vojenských újezdů, které z hlediska počtu obyvatel nehrají téměř žádnou roli). Ostatní obce byly dále rozděleny na tři skupiny podle počtu obyvatel k 1. 1. 2009: s 5–10 tis. obyvateli, s 2–5 tis. obyvateli a do 2 tis. obyvatel (Tabulka 5).

Indexy v první části tabulky ukazují, že v období 1961–1980 největší nárůst zaznamenala okresní města, pak další desetitisícová města, pak krajská města a malá města s 5–10 tis. oby-

vatelů a nejmenší nárůst, ale stále ještě nárůst, mělo hlavní město Praha. Ostatní obce jako celek měly výrazný úbytek, zejména díky obcím do 2 tis. obyvatel. To přesně ilustruje výše uvedené minulé trendy podpory okresních měst a koncentraci obyvatel do nich. Obdobné trendy byly i v období 1980–1995, pouze při menších hodnotách indexů, do úbytků se dostaly i obce s 2–5 tis. obyvateli.

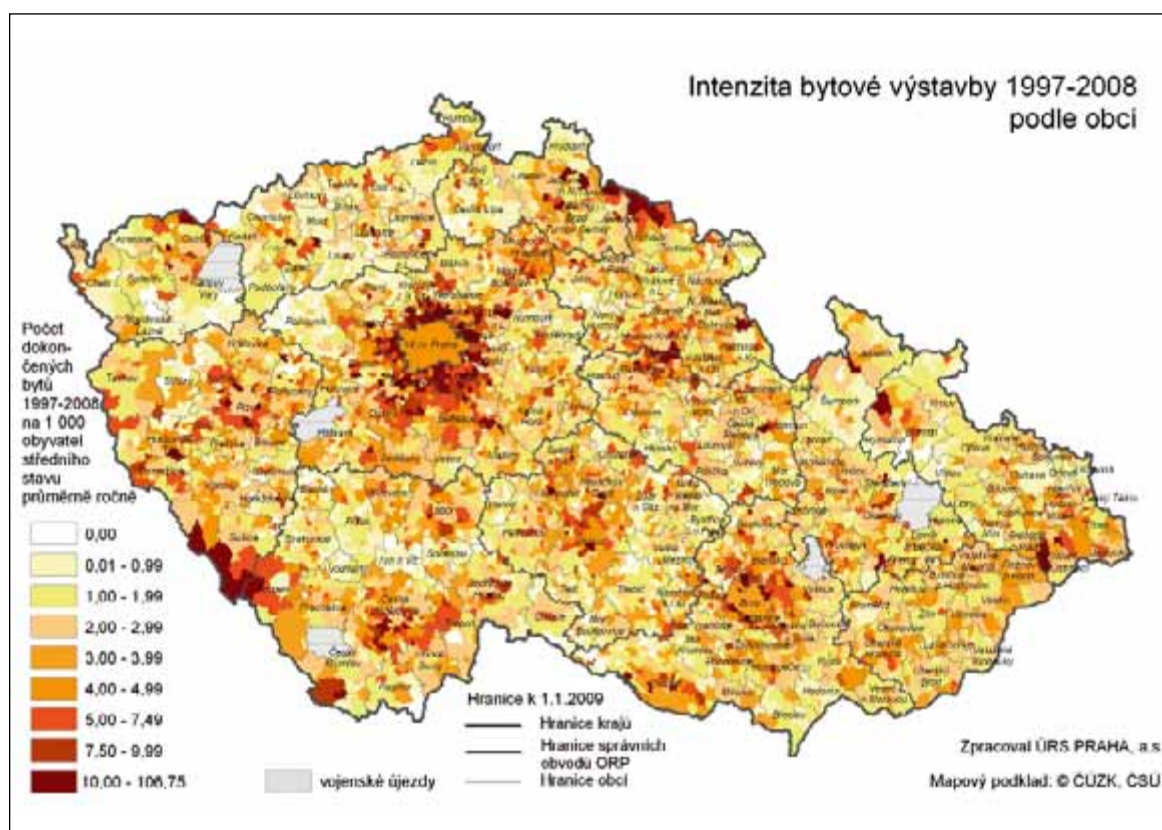
Naproti tomu v období 1995–2008 měly ostatní obce jako celek výrazný nárůst (a to čím menší obce, tím výraznější) a současně určitý, i když menší nárůst měla i Praha. Všechny tři skupiny dalších vybraných měst měly proti tomu značné úbytky počtu obyvatel.

Druhá část tabulky dokumentuje v čase zmíněný zlom ve vztahu město – venkov. Specifický vývoj měla Praha, kde po propadu v druhé polovině devadesátých let nastává růst, urychlující se v posledních letech. Vývoj podílů ostatních skupin obcí představuje prakticky přímky: pro města rostoucí 1961–1995 a klesající 1995–2008, pro ostatní obce klesající 1961–1995 a rostoucí 1995–2008.

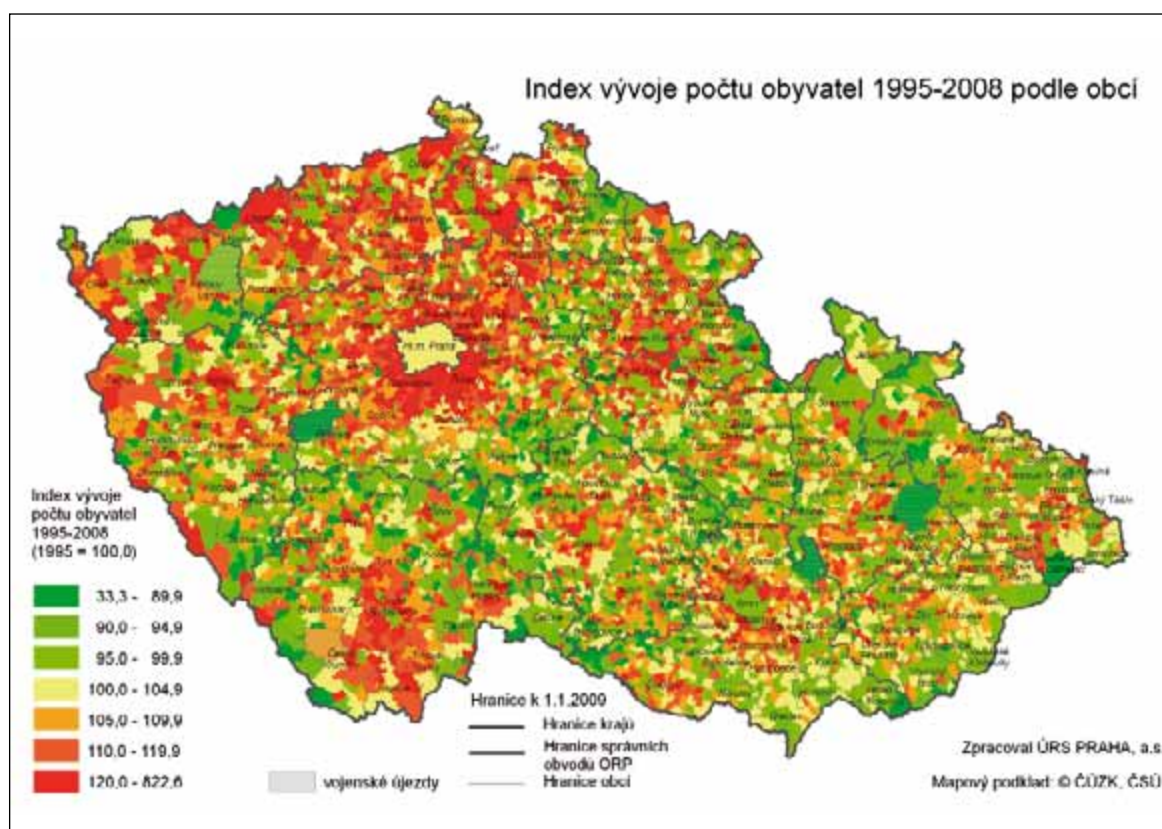
Důležitou skutečností je to, že tato „přímocnost“ trendů trvá i v posledních letech, kdy došlo zejména v letech 2007–2008 k velkým absolutním nárůstům počtů obyvatel, ale vývoj podílů se zatím nemění, ačkoliv pečlivě sledujeme, zda nedojde k nějaké změně v trendech.

Diferenciace uvnitř velikostních kategorií obcí

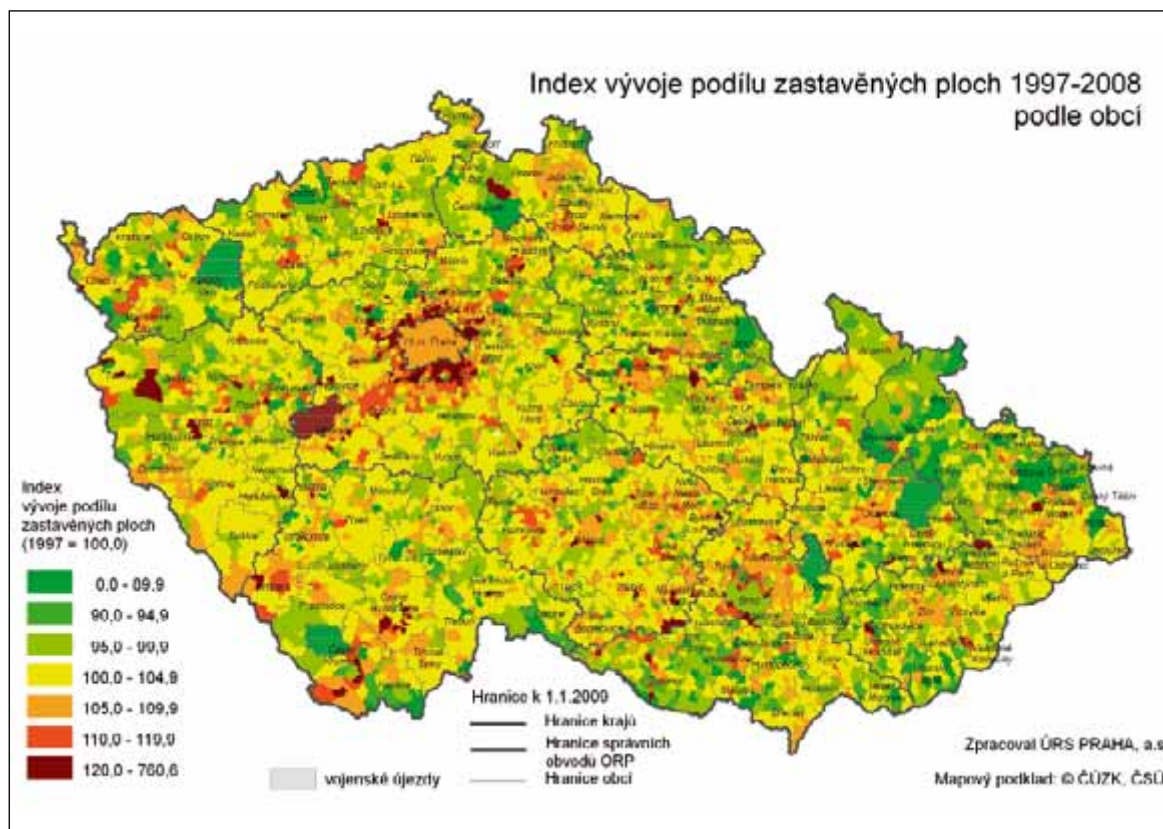
Obvyklým statistickým hodnocením nějakého územně diferencovaného jevu je seskupení obcí do velikostních kategorií (většinou 0–200–500–1 000–2 000–5 000–10 000–20 000–50 000–100 000 a více obyvatel). Zajímavým důsledkem

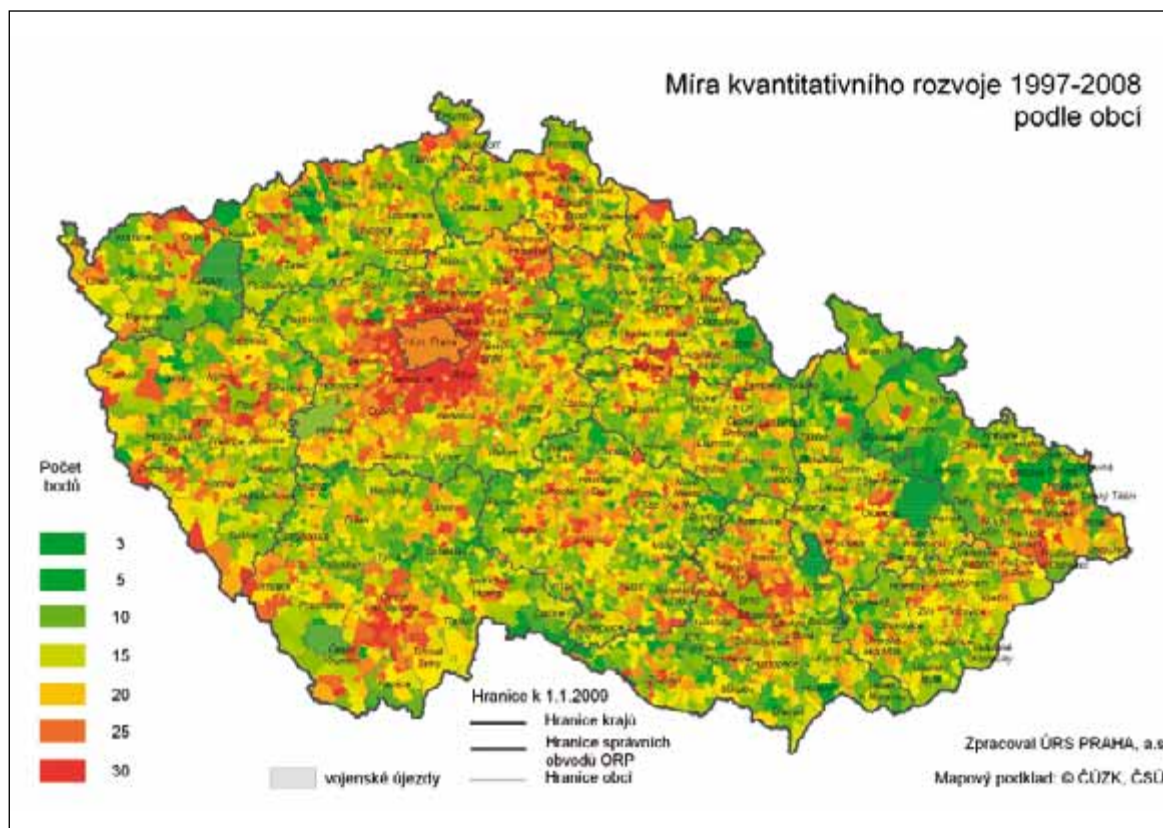
Kartogram 1

Kartogram 2

Kartogram 3

Kartogram 4

výše zmíněných trendů (zejména celkové velké absolutní přírůstky a obrácený vztah měst a venkova) je skutečnost, že toto hodnocení naprosto nefunguje. Např. za rok 2007 a také pro rok 2008 měly skupiny obcí ve všech uvedených kategoriích absolutní nárůsty počtu obyvatel, přičemž z celkového počtu 6 249 obcí měly přírůstek počtu obyvatel pouze dvě třetiny obcí, kdežto jedna třetina měla úbytek.

Vysvětlení je v tom, že uvnitř každé velikostní kategorie se nacházejí obce jak úbytkové, tak přírůstkové, přičemž při celkovém růstu obyvatel ČR je těch přírůstkových obcí absolutně více.

V kategorii stotisícových měst stále např. ubývá počet obyvatel Ostravy, kdežto začíná přibývat u ostatních měst, naproti tomu v kategoriích nejmenších obcí jsou jednak rostoucí obce v suburbánním území, jednak úbytkové obce v periferních územích.

Znamená to, že pro rozvoj a diferenciaci sídel má stále větší význam poloha jednotlivých obcí.

Suburbanizace a míra kvantitativního rozvoje

Jak již bylo zmíněno, urbanizace má dvě základní stránky. Jednak je to koncentrace obyvatel do měst, jednak je to šíření městského stylu života na venkov. Z tohoto hlediska představuje suburbanizované území část venkova s městským stylem života v zázemí měst. Suburbanizované území by mělo být tedy zřejmě jednak součástí urbanizovaných (městských) území nebo prostorů, jednak by mělo být vymezeno jako speciální typ venkova (příměstský venkov).

Pokud je mi známo, neexistuje dosud žádné oficiální vymezení suburbanizovaných území do úrovně obcí za celou ČR. Je to logické, protože přechod mezi zcela zřetelně suburbanizovaným územím a dalším územím, ovlivněným blízkostí významného sídelního centra, je vždy ze své podstaty plynulý a závisí jednak na intenzitě daného vztahu, jednak na tom, jak je tato intenzita vyjádřena a hodnocena v rámci nějakých analytických prací.

V minulosti byla často pro dokumentování rozsahu suburbanizovaných území uváděna mapa intenzity bytové výstavby podle obcí za období 1997–2008. Rozsah období je dán dobou existence statistického výkazu, který takovou podrobnost umožňuje sledovat.

Hlavním projevem suburbanizace je totiž nová výstavba většího rozsahu ve venkovských obcích. Tu lze velmi dobře dokumentovat kartogramem Intenzita bytové výstavby (počet dokončených bytů na 1 000 obyvatel středního stavu průměrně ročně) za období od roku 1997–2008. Následující kartogram zcela zřetelně ukazuje dva typy území s vysokou intenzitou bytové výstavby: jednak suburbanizovaná území, jednak horské obce se spekulativní výstavbou bytových

domů – apartmánů. V případě suburbanizovaných území je možno dobře porovnávat rozsah a souvislost těchto území hlavně u Prahy, Brna a pak v menší míře u většiny ostatních krajských měst.

Kartogram 1 – intenzita BV 1997–2008

Druhou základní charakteristikou, kterou lze sledovat v každoročním vývoji, je vývoj počtu obyvatel. Kartogram zobrazuje období 1997–2008. Také zde platí, že ne všechny obce s přírůstkem obyvatel leží v suburbánním území, zejména obce v severních, západních a částečně v jižních Čechách. To opět souvisí se širšími změnami v rozmístění obyvatelstva, kde suburbanizace je jeden z více trendů, dalšími jsou zejména poloha vůči západním zemím (zejména Německu).

Kartogram 2 – index vývoje počtu obyvatel 1995–2008

Oba kartogramy zahrnují i údaje za rok 2008. Z extrémních případů nejvyšší intenzity bytové výstavby (Květnice u Prahy) a vývoje obyvatel (Němčice u Pardubic) se ukazuje, že suburbanizační proces stále pokračuje.

Při pohledu na oba kartogramy je zřejmé, že rozmístění obou jevů se liší i v jiných územích nežli ve dříve uvedených obcích a obcích v západní části státu. Patrný je zejména velký rozdíl v přírůstcích obyvatel a současně velmi nízká intenzita bytové výstavby v obcích na pomezí středních a severních Čech. Lze předpokládat, že toto území se v minulosti vyliďňovalo ve prospěch Prahy a severočeských měst, lidé se však svých původních obydlí nezbavovali, využívali je jako chalupy a nyní se tam vracejí, což je umožněno velmi dobrou dopravní polohou tohoto území.

Při změnách ve vymezení katastrálních území v průběhu let docházelo k metodickým změnám při charakterizování jednotlivých ploch. Tyto nepřesnosti je třeba zanedbat. Jako hrubý ukazatel je to však pro daný účel postačující. To je patrné z toho, které obce zaznamenávají nejvyšší hodnoty. Jsou to zejména obce v nejbližším zázemí Prahy (Čestlice, Nupaky aj.).

Kartogram 3 – index vývoje podílu zastavěných ploch 1997–2008

Ze tří kartogramů je zjevné, že některá území se vyznačují vysokými hodnotami všech tří ukazatelů (ta mají charakter jakéhosi „jádrového suburbanizovaného území“), některá jen u některého z nich. Z toho vyplynul pokus o syntézu tří pohledů. Aby byly ukazatele převedeny na společnou základnu, byly všechny obce seřazeny v každém ukazateli zvlášť podle hodnoty ukazatele, byly rozděleny na deset skupin (decilů) a podle příslušnosti do decilu dostaly 10 až 1 bod. Protože tři charakteristiky (nové byty, přírůstek obyvatel, zvýšení zastavěnosti) jsou svým významem v zásadě rovnocenné, byly body prostě sečteny bez relativizujících vah. Znamená to tedy, že maximum je 30 bodů a minimum 3 body. Výsledek je zobrazen v souhrnném kartogramu, který je nazván Míra kvantitativního rozvoje obcí 1997–2008.

Kartogram 4 – míra kvantitativního rozvoje 1997–2008

Souhrnný kartogram obsahuje plynulou škálu podle bodů. Území s vysokou mírou kvantitativního rozvoje zahrnuje

pražskou-středočeskou aglomeraci v širším vymezení, včetně propojení s Mladou Boleslaví a jejím okolím. Toto území je jednoznačně suburbanizované, stejně jako okolí Českých Budějovic, okolí Plzně, území mezi Hradcem Králové a Pardubicemi, okolí Jihlavy, Brna a pouze částečně Liberce, Olomouce nebo Zlína. Situace na Ostravsku je na úrovni jednotlivých obcí silně diferencovaná, nejrozvojovější je prostor na jihovýchod od Ostravy, kde se kombinuje faktor suburbanizace s výstavbou v podhůří.

Z kartogramu jsou patrná i území méně rozvojová. Je jich jednak celkově více na Moravě nežli v Čechách, jednak zde dosti zřetelně vystupují tzv. periferní území – území, ležící při regionálních rozhraních různé řádovostní úrovně. Jsou to zejména území při krajských hranicích, ale také pásy území např. mezi Táborem a Českými Budějovicemi, Brnem a Znojmem apod. Velmi často se také shodují s tzv. specifickými oblastmi vymezovanými v ZÚR jednotlivých krajů.

*RNDr. Jan Müller
ÚRS Praha, a. s.*

ENGLISH ABSTRACT

Demographic Changes and their Spatial Context: Strengthening or Weakening the Position of Cities, Suburban Development and its Differentiated Dynamics, by Jan Müller

Demographic changes in the terminology of spatial development mostly comprise the development of total population numbers (demographic frameworks) and brief comments about the development of population numbers through natural change and migration, and about the impact on the age structure of the population (ageing, mainly). The principal focus of interest is in a more detailed distribution of population as seen from the viewpoint of the habitation structure (settlements and groups of settlements), and its concentration to certain areas and the depopulation of others.